

Ülkeye adını hatırlatan kelimebaz

Posted on 27/09/2014

Sevan Nişanyan 'Adını Unutan Ülke' kitabında Türkiye'de adı değiştirilen 15 bin köy, kasaba ve ilin dökümünü sunuyor. 20. yüzyıl başında yaklaşık 15 bin Ermenice, Kürtçe, Rumca, Süryanice, Lazca, Gürcüce, Arapça, kökeni belirsiz dillere ait ve hatta Türkçe köy ve kasaba isminin yüzyıl sonunda hangi isimleri aldığını gösteriyor.

Sevan Nişanyan'ı tanımlayabilecek en uygun kavramlardan biri, 'Kelimebaz' olsa gerek. 'Kelimebaz'lık maharetini Adını Unutan Ülke kitabıyla ortaya koydu. Kitap, kendi alanında bir ilk olma niteliğini taşıyor. Türkiye'de adı değiştirilen 15 bin köy, kasaba ve ilin dökümünü sunuyor.

20. yüzyıl başında yaklaşık 15 bin Ermenice, Kürtçe, Rumca, Süryanice, Lazca, Gürcüce, Arapça, kökeni belirsiz dillere ait ve hatta Türkçe köy ve kasaba isminin yüzyıl sonunda hangi isimleri aldığını gösteriyor. Nişanyan, Ad Değiştirme Komisyonu'nun 1956'da Demokrat Parti döneminde kurulduğunu kaydediyor. Özellikle son siyasi süreçte, 'liberal-özgürlükçü-demokrat' eğilimin döne döne kutsadığı DP iktidarı, Nişanyan'a göre, aslında Türk-İslam sentezinin hayat bulduğu bir zemindi. Bu dönemde örneğin, Kastamonu'nun bir ilçesine Bozkurt, Kahramanmaraş'ın bir ilçesine Türkeli isimleri verildi. Daha enteresan, DP'yi alaşağı eden 27 Mayıs cuntası, siyasi hasımlarının mirasını omuzlayıp sürdürdü. Ve binlerce isim 1956-1964 arasında gelişigüzel Türkçeleştirildi.

Nişanyan'a göre, şimdi yeni bir dalga geliyor: Özgüven kazanan aydınları sayesinde taşra, eski isimlerini geri istiyor. Bunu başaran 120 köy ve kasaba var. Nişanyan, bu eğilimi, kurulu düzenin ve resmi ideolojinin sarsılması olarak görüyor.

ISMAİL SAYMAZ: Kitapta, isim değişikliğinde altı dalgadan bahsediyorsunuz. Osmanlı, İttihat ve Terakki, Cumhuriyet'in ilk yılları, Demokrat Parti, 27 Mayıs Darbesi ve 12 Eylül. Ancak 1956'dan itibaren operasyonel biçimde isimlerin değiştirildiğini görüyoruz.

Esas büyük değiştirme 1961-65 dönemidir. On binlerce yer adı değiştirildi fakat alt yapısı DP zamanında hazırlanmış. Ad Değişirme Komisyonu, 1956-57'de kurulmuş. Türk olmayan yer adlarının yok edilmesi 1913'ten itibaren Türk Ocakları'nın, İttihat ve Terakki'nin en önemli projesi. Bunlar (projelerini) 1910'larda sesli biçimde dillendirdiler. 1920'lerde geriye çekilirler, 1930'larda ataktırlar. DP zamanında iktidara gelen kadro büyük ölçüde bu kadrodur.

İttihatçıların liberal kanadı mı?

Liberal kelimesi yanlış olur. Türk-İslam sentezci denebilir. Tarihçi İbrahim Kafesoğlu gibi, "Şanlı tarihimiz kahramanlıklar tarihidir. Türk üstündür, Kürtler bozulmuş Türklerdir. Ermenilerle Rumlar aslında yoktur" diyen zihniyet DP içinde, en az CHP'de olduğu kadar güçlüdürler.

Bu projenin DP iktidarında başlatılması kadar, 27 Mayısçılarca sürdürülmesi de ilginç değil mi?

27 Mayısçıların dünya görüşüne bire bir uyar. DP liberal ve kozmopolit anlayışın temsilcisi gibi görülüyor; bu doğru değil.

Komisyon ağırlıklı olarak hangi bölgeleri Türkçeleştirdi?

Doğu, batıdan çok daha fazla etkilenmiştir. Çünkü Fırat'ın doğusunda uzun sürüden beri Türkçe olan yer adı, yüzde 10-20'dir. Çoğunluğu başka dillerde ya da bilinmeyen dillerdedir. Artvin'de 1920'dan önce bir tane Türkçe yer adı yoktur.

Yusufeli de mi?

Yusufeli, idari birimdir, kasaba adı değildir. Abdülaziz'in oğlu Yusuf İzzettin Efendi adına 1911-12'de verilmiştir.

Köy ve kasaba isimleri Türkçeleştirilirken, arazi ve dağ isimlerine de müdahale oldu mu?

Tabii, sayıları 10 binleri bulan dağ, dere, tepe ve nehir adı değiştirilmiş. Mezra adlarına fazla dokunmamışlar. Sıra gelmemiş daha doğrusu. Mezra adlarını düzeltmek 12 Eylül'e nasip oldu.

Benim köyümde (Erzurum/ Pazaryolu (Norgah)/ Büyükdere (Kocuktur) iki yer ismi vardı: Biri Piskasor, diğeri Pirtos. İki isim son yıllarda değiştirildi. Aslında uzun süre bu isimler kendisini korudu.

Benzer olaylar tüm Türkiye'de var. Şu bir gerçek ki, son 10-15 senede bu irade tavsamış görünüyor. Buna karşılık eski adları kazanma iradesi görüyoruz. Özellikle 2001-2002 sonrası, 1960'larda verilmiş adını terk edip hakiki adına geri dönen 120 civarında yer var. Çok zahmetli bir bürokratik süreç. Yıllar sürüyor. Bakanlığa başvuruyorlar, mahkemeye gidiyorlar, referandum yapıyorlar. İnatla uğraşıp eski adını geri alan yerler var. Bir tarafta devlet ideolojisi var, diğeri yanda buna halk direnişi söz konusu.

Yurttaş resmi ideolojiye itiraz mı ediyor, eski ismini talep edeken?

Bence 70-80 yıldan beri kurulu düzenin yıkılmaya başladığının en belirgin örneği. Yer adlarının değiştirilmesi, Cumhuriyet'in esaslı projesidir. Tamamen idolojik çalışma üzerine kurulu, yeni bir tarih, yeni bir ulus ve yeni bir kimlik yaratma projesinin temel bir parçasıydı. Bu artık yürümüyor..

Kemalizmin 1920'li yıllardaki Anadoluçu eğiliminden farklı olarak, Türk-İslam sentezini içselleştirmiş DP eliyle bunun hayata geçirilmesi sanki asli değil ikinci kurucu iktidarın gayretiymiş gibi görünüyor.

Somut olarak karşılaştığım bir gerçek var: Cumhuriyet'in ilk yedi yılında Türkçü ırkçılığın fazla yüzü görünmüyor. 1924'te ve 1926'da verilen isimlerin çoğu Anadoluçu'dur. Ilgaz adını Koçhisar'a veriyorlar. Ilgaz, Türkçe değildir. 1930'dan sonraki habis Türkçü ideolojiye aykırı düşen bir davranış.

Geri dönüşler ortak sebeple ve refleksle mi oluyor?

Basit bir gerekçe var: Çoğu yerde yeni ad resmi ad olarak kaldı. Gerçek hayatta eski ad kullanıldı. Her ilçede, her kasabada üç-beş mürekkep yalamış insan, oranın geçmişinden medeni gurur duyan, kendine güvenen insanlar çıkmaya başladı.

Türkiye ile benzer bir ulus-devlet inşası yaşamış komşu devletlerde böyle bir isimlendirme çabası var mı? Bu bize mahsus mu?

Bu trendi başlatan Yunanistan'dır. Bağımsızlıktan sonra topraklarını Yunanlılaştırdılar. Bir fark var. Yunanistan en azından şunu iddia ediyor: 'Eski adları ihya ediyoruz. İşgal döneminde ortaya çıkan adları kaldırıp zaten Yunan olan adlara dönüyoruz' diyor. Oysa Türkiye'de cahil ve keyfi şekilde 10 binlerce uyduruk isim icad edildi. Bir örnek vereyim: 'Yeşil' kelimesi Türkçede yaygın değildir. 18. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Köylü ağzında, 'gökçe' denir. Türkiye'de bine yakın yeşilli yer adı var: Yeşilyurt, Yeşiltepe, Yeşildere... Bunlar 1960'tan sonra konmuş isimlerdir. En komik şeylerden biri şu: 50'ye yakın 'Işıklar' isimli yer var. Biraz deşiyorsunuz: Bunların 30'unun ismi, Şıhlar. Bir genelgeyle bütün Şıhlar, Işıklar olmuş.

'Kızıl' adlı isimleri ayıklanması Alevilere yönelik mi, komünistlere yönelik midir?

Komünistlere yöneliktir. “Kızıl demek komünist demek, olur mu öyle köy adı” deyip kaldırmışlar.

İsimler tayin ediliyorken o köye, o yöreye gidilip danışılıyor mu; yoksa o yeri görmeyenler mi buna karar veriyor?

İki-üç isim belirmişler merkezden. Yerel halka ya da muhtarlığa da iki hafta vakit mi tanışlar ne, birini seçeceksiniz diye. Tamamen bürokratik olarak ve Ankara düzeyinde olmuş. Hazır bir listeden seçip tayin etmişler.

Eski isimler o yöre halkını etnik kimliğine dair ne kadar veri sunar?

Çok sunmaz. Kars'ta 1915'ten önce Ermeni köyü olan yerlerin hiç birinin adı Ermenice değil. Başgedikler ve Hacıhasanoğulları gibi isimleri var. Buna karşılık adı Ermenice olan yerlerin çoğu ya Kürt ya Karapapak ya da Türk köyü. Çünkü büyük etnik değişim 16. ve 17. yüzyıllarda gerçekleşmiş. Kars, Erzurum, Ağrı'da Ermeni köylerinin Ermenilerden arındırılması 1500'lerin sonu ile 1600'lerin başının eseri. Şöyle olmuş: Falan yerde, Eleştirt'te Ermeni köylerini Kürtler basıp ele geçirmiş, Ermeniler göçmüş, diyelim ki Yozgat'a gelmiş. Devlet yer göstermiş. Adı ne olacak; tabii ki Türkçe. Sonuçta bir yerin adı Ermeniceyse, demek ki bir tarihte Ermeniydi ama, o tarih 1914 demek değil. İspir mesela, İspir'deki bütün köy adları Ermenice. Ama bakıyorsunuz, 19. yüzyılda 1,5 köy dolusu Ermeni var. Bunun anlamı şu: Türkiye'deki etnik arınma 1915'e özgün değil, bin senedir süren bir iş...

Alevilik-Sunnilik bağlamında nasıl işliyor bu süreç?

Has Alevi köylerinin çoğu, iki türlü: Ya Kızıldede ya da Pirdeli gibi isimleri var. Bariz şekilde dini organizasyona işaret eder. Ya da pek çoğunda Ermenice isimler var. Mesela Erzincan, Tunceli ve Sivas'ta, nerede adı Ermenice köy görürseniz, bilin ki Alevi köyüdür.

Bu neden?

Bunların bir kısmı bariz şekilde dönmedir.

Yusuf Halaçoğlu da aşağı yukarı bunu söylemişti sanki.

Ne niyetle söylediğin önemli. Bir gerçek var: Fırat yöresindeki Alevi Zaza aşiretlerinin pek çoğunun kökünü deştiğin zaman dibinden Ermeni çıkıyor. Zaptedilmiş köyler hadisesi de var. Ermenileri kovup yerine geçiyorsun.

Aynı olgu Karadeniz'de Rumca isimler için de geçerli mi? Yani, adı Rumca olup halkı Türk olmak gibi...

Karadeniz'de şunu görüyoruz: Trabzon'dan Rize ve Çayeli'ne kadar, bütün köy isimleri Rumca'dır. 1400'lerden beri değişmemiş. Ama nüfusa baktığınızda kadimden beri Müslümandırlar. Daha ziyade dönme olduğunu düşünüyorum. Ta Yavuz Selim zamanında Müslümanlaşmış, Türkçe benimsenmiş. Tonya kalmış; onlar da 17. yüzyılda Müslüman olmuş. Onlar Rumca'yı hâlâ koruyorlar.

Bir de internet sitesi var

Kaç yıllık bir çalışma bu?

Eskiden beri meraklı olduğum bir konu bu. yirmi senedir ilgimi çeker. Ama bir yıldır deli danalar gibi çalışıyorum. Daha geniş bir çalışmanın dar ama en somut hali gibi algılıyorum. Tabi, bu yetersiz bir çalışma. www.nisanyanmap.com adlı internet sitesini hayata geçireceğiz önümüzdeki hafta. Kitapta 15 bin yer adı, sitede 45 bin tane var. Adları değişmeyen yerler de var. Mahalle ve mezra adları da konuldu. Sitede amacım, kullanıcının

katkısını açarak, bir wikipedia mantığıyla işi büyötmek.

Örneğın, siteye girsem neler yapabilirim?

Herhangi bir bölgenin köylerini, mahallerini, tarlalarını ve vadilerini girebilirsiniz.

Gelişigüzel girebilir miyim?

Üye olmanız gerekiyor. Gelişigüzel girebiliyorsunuz ama yirmi dört saat içinde birileri kontrol ediyor, saçlamamış mı, saçmalamamış diye.

Üyelik ücretli mi?

Hayır hayır, wikipedia'daki aynı olay.

Google-earth gibi mi?

Google-earth haritası çıkıyor zaten fakat üzeri işlenmiş bir harita. Mevcut yer isimleri kaydedilmiş halde. Bizim koyduğumuz bilgileri de düzeltebiliyorsunuz.

Ne zaman faaliyete başlıyor?

On-on beş gün sonra başlayacak. Şu an ham durumda. Üyelik sistemi devreye girmedi.

ISMAİL SAYMAZ

Kaynak: Radikal Kitap 28.05.2010

ADINI UNUTAN ÜLKE

Türkiye’de Adı Değiştirilen Yerler Sözlüğü

Sevan Nişanyan

Everest Yayınları

2010, 555 sayfa, 24 TL.